

DÜNDEN BUGÜNE, BUGÜNDEN YARINA KIRGIZ JEOPOLİTİĞİNDEKİ DEĞİŞEN PARAMETRELER ve GELECEK ÖNGÖRÜLERİ

Doç. Dr. Timuçin KODAMAN*

Dr. Haktan BİRSEL**

ÖZ: Orta Asya coğrafyasının en kritik bölgesinde yer alan Kırgızistan bağımsız bir devlet haline dönüşmesinden itibaren, zayıf ekonomi, heterojen bir nüfus yapısı ve ABD ile Rusya Federasyonu arasında devam eden güç mücadelesi içinde var olma savaşını sürdürmektedir. Bu mücadelenin bir doğal sonucu olarak da kısa aralıklarla devrimler gerçekleşerek yönetimler değişmiştir. Fakat her gelen yeni yönetim Kırgızistan'a ihtiyaç duyulan huzuru, refahı ve istikrarı getirememiş ve aksine Kırgızistan her geçen gün daha fazla kaos ortamına sürüklenmiştir.

Bu nedenle Kırgız jeopolitiğinin her yönüyle incelenmesi ve yeryüzünün beşiği olarak isimlendirilen, petrol ve doğal gazın dışında birçok değişik zenginliklere sahip olan bu ülkenin problem sahalarının ortaya konulması ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü Fergana Vadisi'nden Tanrı Dağları'na, radikal terör gruplarından ABD'nin Afganistan'da yürüttüğü askeri/siyasi harekate kadar geniş bir çerçevede dünyayı ve Avrasya'yı ilgilendiren hayati öneme haiz konularda Kırgız jeopolitiği çok etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan, ABD, Rusya Federasyonu, Fergana, Akaev, Bakiev

**Changing Parameters and Future Foresights in Kyrgyz
Geopolitics from Past to Present and From Present to Future,**

* Süleyman Demirel Üni. İİBF, Uluslararası İlişkiler Böl., timucinkodaman@sdu.edu.tr

** 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, Ankara, haktanbirsels@gmail.com

ABSTRACT: Kyrgyzstan, which is located in the most critical part of the Middle Asia, has struggled to survive with poor economy, heterogeneous demographic structure and ongoing power fight between Russian Federation and USA ever since it became an independent country.

Governances change at short intervals through revolutions as a natural consequence of this struggle. However, all the new governances fail to bring required peace, welfare and stability to Kyrgyzstan and on the contrary Kyrgyzstan is dragged into chaos day by day.

For this reason, geopolitics of Kyrgyz, which is a country called as the cradle of earth and has much natural richness except petroleum and gas, should be examined by in its all aspects and its specific problems should be outlined carefully. This is very important since the geopolitics of Kyrgyz is very sensitive in matters regarding the world and Eurasia stretching from Fergana Valley to Tianshan Mountains, where radical terrorist groups to military/political operations of USA in Afghanistan has been in progress.

Key Words: Kyrgyzstan, USA, Russian Federation, Fergana, Akayev, Bakiyev

GİRİŞ

SSCB'nin dağılmasına, aktif komünist ideolojisinin ortadan kalkması ve geniş Avrasya coğrafyasında bir anda bağımsızlıklarına kavuşan Avrasya halkları bakımından bakıldığında, bu olayın dünya için, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yeni bir kırılma noktası olarak tarihe geçmesi gerektiği kanaati doğmaktadır. Meydana gelen bu gelişmeler direk olarak Balkanlarda, Orta/Doğu Avrupa'da ve özellikle de Orta Asya'da etkili olmuştur.

Fakat Türklerin ana yurdunun merkezini teşkil eden Orta Asya, öncelikle Türklerin yaşam alanıdır. Sonra büyük enerji kaynaklarına ev sahipliği etmektedir. Ayrıca SSCB'nin mirasçısı olarak Rusya Federasyonu (RF) tarafından tekrar kontrol edilme arzusu en üst noktadadır. ABD için Orta Asya'ya girme fırsatının oluşturmaktadır. Avrupa Birliği (AB) bakımından ise bu topraklar yeni Pazar ve ekonomik açılım anlamına gelmektedir. Bu nedenler kapsamında, güç mücadelesinin en şiddetli ve uzun süreli olarak yaşanan ve dünyanın en büyük nüfus oranını etkileyen coğrafyadır.

Bu çerçevede 1990 yılından itibaren meydana gelen olaylar ve güç merkezlerinin hareket tarzları incelendiğinde, Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan Türk devletlerinin hepsinin bu mücadelenin

içinde dönemsel olarak değişkenlik arz eden rolleri olduğu görülmektedir. Özellikle kritik bir coğrafyada bulunması ve bağımsızlık dengelerinin oturmaması bakımından Kırgızistan, diğer Türk devletlerinin içinde ayrı bir öneme sahiptir.

Ahmet Raşid'in yeryüzünün beşiği olarak isimlendirdiği Kırgızistan, Türkistan coğrafyası ikiye bölünmesinden itibaren her dönemde elinde bulunduran tarafa önemli avantajlar sağlayan siyasi, coğrafi ve demografik özellikleri içinde barındıran yapıya sahip olmuştur (Raşid 2001: 200).

Dolayısıyla Kırgızistan, Orta Asya ile ilgili yapılacak askeri, siyasi ve ekonomik planlamalarda dikkate alınması gereken özellikleri içinde barındırmakta ve bu coğrafya her bakımdan çok iyi bilinmediği takdirde yürütülecek olan her türlü faaliyete direk olarak olumsuz etki edebilecek niteliğe sahip olmaktadır. Bu nedenle inceleme üç safhada yapılacaktır. Birinci safhada tarihi süreç dikkate alınarak Kırgız Jeopolitiğinin önemi ortaya konulacak, ikinci safhada Kırgızistan bağımsızlığı kazanmasından sonra meydana gelen gelişmeler jeopolitik yapı içinde incelenecek ve üçüncü safhada ise Kırgızistan ile doğrudan bağlantılı olan ve günümüzdeki Orta Asya ve Afganistan'da yürütülen çok boyutlu faaliyetler değerlendirilerek gelecekteki olası etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Kırgız Jeopolitiğini Oluşturan Dinamiklerin İncelenmesi

Kırgızistan'ın Orta Asya'daki siyasi ve askeri planlamalara etkilerinin büyük olmasının en büyük sebebi, konum itibarıyla kritik yapıdaki ülkeler ile sınır teşkil etmesi, sınırları içinde Fergana Vadisi, Tanrı Dağları ve Maveraünnehir bölgesini besleyen iki büyük nehre (Amuderya ve Siriderya) kaynaklık etmesi ve dünyanın en yüksek arazi arızalarına sahip olmasıdır (Raux 2001:102).

Coğrafi konum itibarı ile bakıldığında, Kazakistan, Tacikistan ve Sincan Özerk Bölgesi üzerinden doğrudan Çin ile komşu olması, Özbekistan ve Tacikistan ile karmaşık bir doğaya sahip sınırdaşlığı ve Afganistan'a yakın bir konumda bulunması göze çarpmaktadır Çin ile sınır komşuluğu, Çin topraklarında önemli sayıda baskı altında Kırgız yaşadığı dikkate alındığında, Kırgızistan'ın bağımsız bir cumhuriyete dönüşmesi ile Doğu Türkistan'da yaşayan yaklaşık olarak sayıları iki milyona ulaşmış olan Kırgızlar için akraba devletin ortaya çıkması, Çin yönetimini sürekli olarak tedirgin etmektedir (Cheterian 2003: 2).

Kırgızistan toprakları coğrafi olarak keskin bir yapıya sahiptir. Dünyanın en yüksek dağ gruplarından birisi olan Tanrı Dağlarının bir

kısmı bu topraklardan yükselirken batı etekleri yine dünyanın en kalabalık ve karmaşık yapısına sahip olan Fergana Vadisi'ne açılmaktadır (Efeğil 2004: 218). Fergana Vadisi, Kırgız ve Özbekleri birbirine karıştıran, sınır bakımından birbirine geçmişliğe iyi bir örnek teşkil eden ve aynı zamanda kaçakçılıktan radikal terör örgütlerine kadar geniş bir yelpazede her türlü suç gruplarına korunma ve aktif olarak faaliyetlerini sürdürebilme imkânı verir bir yapıdadır.

Özellikle, 22.000 kilometre karelik bir alana sahip olan ve 9.000.000 insana ev sahipliği yapan vadi, Orta Asya'nın en kalabalık beşinci bölgesini oluştururken, hem Özbek ve Kırgız nüfusunun birbirine karışmasına ve kesin çizgilerle ayrılabilen sınır çizgisinin oluşturulamamasına neden olmakta hem de dünyaya meydan okuyan terör örgütlerinin rahat bir şekilde konuşlanmasına imkân vermektedir (Roy 2001: 34). Bunun yanı sıra vadinin kuzey ve güney uzanımında yer alan Fergana, Oş ve Celalabat şehirlerinin etnik kompozisyonu, sınırların karmaşık bir yapıya sahip olması nedeniyle birbirine karışmış bir görüntü sergilemektedir. Bu kapsamda daha homojen ve büyük bir nüfusa sahip olan Özbekler, vadinin içinde yer alan şehirleri etkilemekte ve Kırgızistan'ı olumsuz yönde etkilemektedir.

Özbekistan coğrafyasının içinde yer alan Maveräünnehir bölgesini ve dünyanın en büyük gölü olan Aral gölünü besleyen Amuderya ve Siriderya nehirlerinin kaynakları da büyük bir kısmı Kırgızistan'ın sınırları içinde yer alan Tanrı Dağları'ndadır (Raşid 2006: 100). Bu nedenle sınır aşan uluslararası sular konumundaki her iki nehrin kaynağının da bu topraklarda bulunması, Kırgızistan için avantajlı ve dezavantajlı bir durum yaratmaktadır. Avantajları kapsamında bu iki nehrin kaynağının Kırgızistan sınırları içinde olması, Kırgızların hiçbir zaman tatlı su problemi yaşamamasına ve sulama konusunda tasarrufa gitmemesine neden olmaktadır. Dezavantajları konusunda ise uzun ve sert geçen kış dönemlerinde suların kontrol edilememekte ve her yıl büyük ve etkili doğal afetler oluşmaktadır. Bu nedenle de Kırgız yerleşkeleri büyümemekte ve gelişmemektedir (Raşid 2001: 126).

Bunun yanı sıra, suların denetimi kapsamında Kırgızistan'ın komşuları ile önemli problem sahaları ortaya çıkmaktadır. Yaz dönemlerinde azalan sular Kırgız yönetimi tarafından barajlarda elektrik üretimi için tutulmaktadır. Bu nedenle sınır aşan sular olma özelliğini taşıyan nehirlerin taşıdığı tatlı su, dünya çapında pamuk üretimi yapan Özbekistan ve Türkmenistan'a yeteri kadar ulaşamamaktadır. Bundan dolayı da Kırgız yönetimi sürekli olarak her iki ülke ile diplomatik çatışma içine girmektedir (Yapıcı 2004: 23). Kış dönemlerinde ise suyun

fazla olması Kırgızların bu suları serbest bırakmalarına neden olurken kontrolsüz olarak akan sular diğer ülkelerin tarım alanlarında önemli zayıta sebep olmaktadır. Dolayısıyla su, Kırgızistan'ın komşuları ile diyalogunu bozan önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır (Ülkü 2002: 200).

Kırgızistan coğrafyası incelendiğinde sınır karmaşası, Fergana Vadisi ve Tanrı Dağları'ndan kaynaklanan sert arazi ve Amuderya, Siriderya nehirlerinin oluşturduğu su sorunu etkili olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Ayrıca SSCB sonrasında birbirine bağlı ekonomik yapının çökmesi ve önceden olduğu gibi diğer Sovyet cumhuriyetlerinden mal ve hizmet akışının durması en çok Kırgızistan'ı olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer Orta Asya Türk devletlerinde olduğu şekilde petrol ve doğalgaz gibi değerli yer altı zenginliklerine sahip olmayan ülke, ihtiyaç duyduğu mali kaynaklara sahip olamamıştır. Bu nedenle de ülke sürekli olarak dış yardımlara ve bu yardımların karşılığında kendisine dezavantaj getirecek ödünleri vermesine neden olmuştur.

Kırgız jeopolitiğinin diğer ayağı demografik yapıdır. Demografik yapı her ülke için çok önem taşıyan ve etnik bütünlüğün kuşaklar arası yaptığı yolculuğu direk olarak etkileyen ana eleman durumundadır (Smith 2002: 45). Dolayısı ile dil, tarih ve kültürel öğeleri içinde barındıran etnik yapının yaşam alanı demografidir. Homojen nüfus yapısının kaybedilmesi sonucunda devletlerin ulusal bütünlüklerini kaybedeceği korkusu, yönetimlerin nüfus yapılarını homojen kılma eğilimi içine sokmaktadır (Anderson 2007: 128). Dolayısıyla devletler tarih boyunca nüfus özelliklerini sürekli olarak homojenleştirmeye ve içlerinde barındırdıkları farklı grupları baskı ile kontrol altına almaya çalışarak demografik bir bütünlük sağlama gayreti içinde olmuşlardır (Smith 2004: 187).

Tarihi süreç incelendiğinde demografik bütünlüğün iki esasa bağlı olarak sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan ilki sert tedbirler çerçevesinin oluşturulmasıdır. Bu bağlamda asimilasyondan zorunlu göçlere, farklı grupları baskı altına almaktan yok etmeye kadar geniş bir yelpazede birçok tedbir uygulanmıştır. İkincisi ise, entegrasyon tabanlı politikaların uygulanmasıdır ki, bu politikalar diğerlerine nazaran daha özgürlükçü bir yaklaşım içinde farklı grupların başat gruba benzemesini ve bir süre sonra da onlardan birisine dönüşmesini hedeflemiştir.

Orta Asya'da Türkler, tarih boyunca bütün Türkistan coğrafyasında aynı budunun birer parçası olarak yaşamışlardır. Fakat 15. yüzyıldan itibaren Türklerin güç kaybetmeye başlaması sonucunda yeni güç merkezleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Birsal 2005. 38). 16. yüzyılın ilk

çeyreğinden itibaren Ruslar ve Çinliler fiziki olarak Türkler üstünde hâkimiyet kurma imkânını elde etmişlerdir (Ülkü 2002: 49). Bu dönemden itibaren Türkistan, Rus ve Çin güç mücadelesi içinde parçalanmış, Türk yurdu Doğu ve Batı Türkistan olarak ikiye ayrılmıştır.

Doğu Türkistan'ın yerli halkları Çinliler tarafından büyük bir asimilasyon politikasına maruz bırakılırken burada yaşayan Türkler zaman zaman değişik oranlarda başkaldırı hareketlerine girişmişlerse de etkili bir üstünlük sağlayamamışlardır (Farley 2000: 284). Bu başkaldırı hareketlerini gelecek için önemli bir tehdit olarak değerlendiren Çin yönetimleri tarafından asimilasyon politikalarının dozajı her dönem daha da artmıştır. Günümüzde Sincan Özerk Bölgesi olarak isimlendirilen ve aslında Türkistan'ın doğu bloğunu oluşturan bu coğrafyanın Türk halkları, kendi dil ve kültürlerini kullanamayan insan topluluklarına dönüşmüşlerdir (Karakoç 2004: 38).

Batı Türkistan'da ise Rus boyunduruğuna giren Türkler uzun bir dönem mücadelelerini sürdürmüşler ve son olarak Basmacı (Demir 2003: 116) hareketinin bastırılması ile direnişleri bitmiştir (Andican 2003: 141). Sovyet sisteminin başlaması ile birlikte Türklerin bir daha tehdit oluşturmaması ve sadece Rus komünist sistemine hizmet eden bir topluluk haline getirilmesi Rus yönetimi tarafından öncelikli hedef olmuştur. Bu kapsamda Rus asimilasyon politikasının temeli İlminski'nin etnik ayrıştırmaya dayanan düşüncelerinde uygulama alanına kavuşmuştur (Hamlemitoğlu 2004: 22).

Türk tehdidinin yok edilmesi için çıkış noktasını etnik bütünlüğü bozma düşüncesine oturtan Ruslar, baskı ve zorlama yöntemlerini kullanarak aynı budunun farklı kolları olan Türkleri yapay sınırlar ile bölmüş her birine farklı ve yapay dil ve kültür kazandırarak birbirlerine yabancılaştırmışlar ve hatta düşman haline dönüştürmüşlerdir (Kona 2004: 93).

Böylece tarih boyunca aynı kültürün insanları birbirleri ile geçinemeyen ve diyalog kuramayan ve komünist sistemin kölesi olan insan grupları yaratılmıştır. Bu süreç 1930'lu yılların başına kadar sürmüş ve hedefine ulaşmıştır. Türkistan ikiye ayrılarak baskı altına alınmış, yabancılaştırılmış ve irtibatı kesilmiş, Türkler, baskı altında ve çeşitli zorlamalara maruz kalmış topluluklar halinde bir yaşama mahkûm olmuşlardır (Andican 2003: 100).

Geniş bir çerçeve içinde sunulan Türk demografisi üzerine oynanan oyundan Kırgızistan da benzer şekilde nasibini almıştır. Sovyet komünizminin ağır baskıları içinde kısıtlı bir yaşam süren Kırgızlar,

TÜBAR-XXXV / 2014-Bahar / Kırgız Jeopolitiğindeki Değişen Parametreler

1930'lu yılların başında şimdiki yapay sınırlarına kavuşmuş ve bir Sovyet cumhuriyeti olarak varlığını sürdürmüştür (Purtaş 2005: 20).

Yukarıda yapılan açıklamalar ışığında Kırgız jeopolitiğinin demografisine bakıldığında iki dezavantajlı durum ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki nüfusun sayısal özelliğindedir. Kırgızistan'ın nüfusu diğer Türk devletlerine oranla daha azdır. Son nüfus sayımına göre 7.500.000 civarına ulaştığı görülen nüfus Orta Asya coğrafyasının en sorunlu bölgelerinden birisinde var olabilmek için yeterli değildir. Bu nüfus ülkenin kısıtlı kaynaklarının işletilmesine ve ekonominin canlanmasına yetmediği görülmekte ve yeni girişimler için nitelikli ve niteliksiz iş gücünün bulunamamasına neden olmaktadır. İkincisi ise nüfusun demografisinde yatmaktadır. 7.5 milyonluk nüfusun %16'ı Rus, %14'i Özbek, %10'u ise farklı gruplar tarafından şekillenmiştir (Kara 2006: 106). Kırgız nüfusu ise ancak %60 kadardır. Dolayısıyla bu demografik yapı Kırgızistan'ın etnik kompozisyonunda bölünmeler yaratmakta ve iç siyasi yaşamında dalgalanmalar oluşturmaktadır. Bir değerlendirme açısından genel Orta Asya coğrafyasının demografik bileşenleri aşağıdaki çizelgede sunulmuştur.

Tablo 1: Orta Asya Demografik Yapısı (Kara 2006: 106).

ÖZBEKİSTAN	25.500.000	%72 Özbek, %12 Rus, %1 Kırgız, %4 Tacik ve %11 Diğer
TÜRKMENİSTAN	8.100.000	%77 Türkmen, %9 Özbek, %7 Rus, %2 Kazak, %5 Diğer
KAZAKİSTAN	18.500.000	%46 Kazak, %35 Rus, %5 Ukrayna, %3 Alman, %11 Diğer
KIRGIZİSTAN	7.500.000	%60 Kırgız, %16 Rus, %14 Özbek, %10 Diğer
TACİKİSTAN	6.700.000	%64 Tacik, %24 Özbek, %5 Rus, %1 Kırgız, % 6 Diğer
TOPLAM	66.300.000	

Bunun yanı sıra nüfusun az olması ve demografik yapının ulusal bütünlüğün sağlanmasına engel teşkil edecek biçimde homojenlikten uzak olması neticesinde ülkenin güvenlik sisteminin de zayıf kalmasına neden olmakta ve gerek iç güvenlik ve gerekse de dış güvenlik unsurları yetersiz kalmaktadır. Bu yetersizliğin doğal sonucu olarak da caydırıcı bir

emniyet gücünün bulunmamasına neden olmaktadır. Böylece radikal terör grupları daha inisiyatif sahibi olarak faaliyetlerini sürdürmekte ve ülke iç ve dış emniyeti için daha büyük bir gücün varlığına ihtiyaç duymaktadır. Özellikle diğer Orta Asya devletleri gibi askeri bakımdan yetersizlik Kırgızistan'ı arayış içine sokmakta ve kendi güvenliğini başka bir güçle sağlama yönünde hareket etmesine neden olmaktadır.

Kırgızistan'ın İç ve Dış Siyaseti Üzerine Düşünceler

Kırgızistan 1990 yılında SSCB'nin dağılması sonrasında bağımsızlığına kavuşmuş ve dünya devletleri arasında ilk liderleri Askar Akaev ile katılmıştır (Raşid 2006: 103). Bağımsızlığa hazırlıksız olarak kavuşan Kırgız yönetimi, SSCB ardılı zayıf bir devlet yönetimi, mali açıdan çökmüş bir ekonomi ve dış dünya ile kopuk ilişkiler kapsamında var olma savaşı vermeye başlamıştır (Andican 2005: 5).

Kendi kendisine yetememe gibi önemli sorunu, güçlü bir dış güce dayanma politikası güden Akaev rejimi SSCB ardından Avrasyacılık (Kırıyev 2004: 103) ideolojisi çerçevesinde Rusya Federasyonu önderliğinde hayata geçirilen Bağımsız Devletler Topluluğu oluşumuna, Taşkent Güvenlik Anlaşması'na ve ardından da Çin ve Rusya Federasyonu önderliğinde oluşturulan ve dönemsel adı Sanghay Beşlisi olan örgütlere katılmıştır (Kleveman 2004: 10).

Kırgızistan, 1996 yılından sonra ana esasları Orta Asya'da güvenliğin Rus Gücü merkezinde yapılandırılması olan Askeri/Siyasi Güvenlik Doktrini çerçevesinde (Dugin 2003: 32), Rusya Federasyonu güdümünde kalmıştır. 2000 yılına kadar özellikle Özbekistan ile bu ülkeye yönelik Özbekistan İslami Hareketi gibi radikal terör örgütlerini topraklarında barındırdığı ve müdahale etmediği/edemediği yönünde bölgesel çatışmaları da içine alan problem sahaları ile karşılaşmıştır (Bulard 2009: 3).

Özellikle Özbek, Tacik ve Kırgız üçlü sınırları içinde yer alan Fergana Vadisi'nin Kırgız bölümünde konuşlanan terör ve kaçakçılık örgütlerinin faaliyetlerinin engellenememesi veya bilinçli olarak Rusya Federasyonu güdümünde engellenmek istenmemesi, konuya siyasi boyut da katmış ve Kırgızistan sürekli olarak Özbekistan tarafından her platformda suçlanmıştır. Özellikle terör gruplarının Özbekistan'da Kerimov rejimini devirmek amacıyla yaptıkları eylemler sonucunda Özbekistan Kırgız topraklarını havadan bombalamış ve zaman zaman iki ülke savaşın eşiğine kadar gelmiştir (Birsell 2006: 100).

Rusya Federasyonu güdümünde hareket eden Kırgızistan ilk ciddi sınavını 2001 yılında ABD'de meydana gelen ve Afganistan'da konuşlu

Taliban ve El Kaide örgütlerinin üstlendiği terör olayları sonrasında vermeye başlamıştır (Ülkü 2002: 69). ABD tarafından Afganistan'a yapılacak olan askeri harekâtın desteklenmesi için ABD'nin Kırgızistan'da askeri konuşlanma taleplerini reddedemeyen Akaev yönetimi, Rusya Federasyonu'nun askeri doktrinine ters de olsa bu yeni durumu kabullenmek zorunda kalmış ve ciddi anlamda ikileme düşmüştür (Gente 2006: 1). Buna rağmen Kırgız yönetimi Manas üssünü ABD ve İngiliz uçaklarına açmış ve topraklarında 3000 ABD askerinin konuşlanmasına müsaade etmiştir (Duskın 2002: 2).

2001-2005 yılları arasında Akaev ABD taleplerine olumlu karşılık vermiş ve ABD askeri unsurları Kırgızistan topraklarını askeri planlamalarına uygun olarak kullanmışlardır. Fakat Rusya Federasyonu'nun baskıları da gecikmemiş ve bu baskılar karşısında direnemeyen Akaev, 2004 yılından itibaren ABD güçlerinin Kırgız topraklarını terk etmesi yönünde söylemlerini güçlendirmeye başlamıştır. Özellikle Afganistan'ın kuzey bölgesinin kontrol altında tutulması için Kırgızistan'daki üslere şiddetle ihtiyaç duyan ABD kendisine engel çıkarmayacak ve gerektiğinde Rusya Federasyonu'na direnebilecek bir yönetimi Kırgızistan'ın başına geçirmek için alternatifler aramaya başlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak da Kırgızistan'da aktif olarak çalışan Soroz vakıflarına bağlı Sivil Toplum Örgütlerinin çabaları ile Akaev devrilmiş ve yerine Kurmanbek Bakiev getirilmiştir (Cagnat 2010: 2).

Bakiev rejimi Akaev'in tersine başlangıçta ABD yanlısı görünerek ABD ile askeri ve ekonomik ilişkiler geliştirmiştir. Fakat kısa bir süre sonra Bakiev'in de Rusya Federasyonu ekseninde hareket edeceği anlaşılmıştır. Bakiev 2007 yılı içinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Astana'daki yıllık toplantısında ABD askerlerinin kısa bir süre sonra Kırgız topraklarından çıkarılacağını, özellikle ABD için stratejik değeri yüksek olan Manas üssünün boşaltılacağını, Orta Asya'da huzur ve güvenliğin sağlanmasında ABD'ye ihtiyaç olmadığını ve aynı görevin Sanghay oluşumu tarafından da başarıyla yerine getirilebileceğini açıklamıştır (Cheterian 2008: 1). 2009 yılına gelindiğinde Kırgızistan'da yeniden olaylar başlamış ve Bakiev yönetimi olayları durduramayınca devrilmiş ve yerine Otunbayeva geçmiştir. Rejim değişikliklerine sebep olan olaylar ve gelişmeler dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapıldığında şu sonuçlara ulaşılmaktadır

Akaev'in devrilmesini takip eden süreçte ABD'nin Afganistan'daki harekâtında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Afganistan'ı komşu devletler vasıtası ile kuşatarak Taliban etkisini yok

etmek ve yeni bir rejim ile kontrollü bir devlet yönetimi inşa etmek olarak kısaca özetlenebilecek ABD planı 2005’li yıllara gelindiğinde eksik ve yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine mevcut planlarda değişiklik ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu değişiklikler de Kırgızistan’ı direk olarak etkilemiştir. Bu değişikliklerin ilki ABD’nin geniş Afgan coğrafyasında Taliban gibi iç desteği güçlü olan bir yapının çökertilmesinin sadece askeri harekât ile sağlanamayacağını anlaşılmaya üzerine gerçekleşmiştir. Bunun üzerine ABD tarafından çeşitli zamanlarda ve platformlarda Taliban ile bazı konularda görüşme yolunun açılacağı ifade edilmeye başlanmıştır.

Bu açıklamalar ABD lehine düşünülen etkiyi yaratmamıştır. Tam tersine, Afganistan’da ABD’ye karşı mücadele eden grupların daha da güçlenmesine ve Kırgızistan, Tacikistan gibi güçsüz devletlerde daha fazla yandaş bulmasına neden olmuştur. İkinci gelişme ise ABD’nin askeri harekâtı ile ilgilidir. ABD harekâtını bütün Afgan coğrafyası yerine sadece Güney Afganistan’da yoğunlaştırmıştır. Bu değişikliğin doğal sonucu olarak da Taliban unsurları Afganistan’ın Kuzeyine yani Tacikistan, Özbekistan ve Kırgızistan üçlü sınırında yer alan Fergana Vadisi’ne doğru. Özellikle bu devletlerden Tacikistan ve Kırgızistan’ın askeri yetersizlikleri sonucunda Fergana Vadisi terör gruplarının konuşlanması için bulunmaz bir bölge haline gelmiştir.

Bağımsızlığını kazandıktan sonra Kırgızistan 2005 yılında ve sonrasında iki devrim yaşamıştır. Bu iki devrimin oluşum dönemlerindeki Orta Asya konjonktürü incelendiğinde, her iki devrimin de doğasının ve sebeplerinin farklı olduğu düşünülmelidir. 2005 yılında Akaev’in devrilmesiyle sonuçlanan ilk devrim, ABD ve Rusya Federasyonu’nun bölgesel hâkimiyet mücadelesi daha doğrusu Rusya’nın ABD’nin Orta Asya’da hâkimiyet kurmasını engellemesi renklerine sahiptir.

ABD 2001 terör saldırıları sonrasında meşru bir haklılık gerekçesi altında ilk defa Orta Asya’ya girme fırsatı elde etmiştir. Putin Başkanlığında Rusya Federasyonu da başlangıçta ABD’nin planlamalarını desteklediklerini açıklamıştır. (Birsell 2005: 116)¹. Fakat uygulamalar açıklamalar ile hiçbir dönemde örtüşmemiştir. SSCB

¹ Putin’in 2002 yılında verdiği demeçte: “Türkistan’da ne yapmakta olduğunuzu biliyoruz. Eğer ABD’yi düşman olarak görseydik tabii ki farklı davranırdık. Ama eğer gelecekte müttefik olacağımızı düşünürsek anti terörizm koalisyon dâhilinde bugüne kadar yaptığımız her şey doğrudur” şeklinde açıklamakta bulunarak ABD’nin askeri harekâtını desteklemiştir.

döneminden kendisine tarihi miras olarak gördüğü toprakların ABD kontrolüne geçmesi gibi bir projeyi kabul etmeme temayülü gösteren Rusya Federasyonu, gerek uluslararası alanda ve gerekse de kendisinin bizzat liderlik ettiği örgütler ile ABD'ye karşı yarı örtülü bir asimetrik harp icra etmiş ve mücadelesini bu yönde geliştirmiştir. (Birsell 2007: 78)².

Bu noktadan hareket ettiğimizde Akaev rejiminin devrilmesine sebep olan esas temanın ABD ve Rusya Federasyonu arasındaki güç mücadelesi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Bakiev'e yönelik yapılan devrimin arkasında aynı güç merkezlerinin ve aynı mücadelenin olduğunu söylemek zordur. Çünkü Bakiev başlangıçta ABD yanlısı söylemlerini değiştirmiş olsa bile zaten dönemin en önemli özelliği, ABD tarafından Afganistan bataklığından çıkabilmek için Taliban ile uzlaşma arayışına girıştır. Dolayısı ile böyle bir siyasi ortamda Bakiev'in devrilmesinin arkasında Soroz vakıflarının veya ABD'nin olduğunu söylemek oldukça zordur.

Değişen konjonktürün ılıman bir iklimi getirmesi ve ABD'nin harekâtını Afganistan'ın kuzeyinde yoğunlaştırması bölgeye yeni bir jeopolitik özellik kazandırmıştır. Güney Afganistan'da sıkışan karşıt gruplar için çıkış, saklanma ve iâşe noktası daha kuzeyde bulunan Kırgız toprakları olmuştur. Yani Kırgız toprakları ABD'nin öncelikli alanından çıkarken ABD ile mücadele eden unsurların ilgi alanına girmiştir. Bu nedenle de Kırgızistan'da istikrar ortamının yok edilmesi, bu topraklarda güçlü bir yönetimin olmaması her zaman terör gruplarına fayda sağlamaktadır. Dolayısıyla Bakiev'in devrilmesiyle sonuçlanan devrimin arkasında terör örgütlerinin ve bu örgütlerin destekçilerinin parmağının olma ihtimali yüksektir.

SONUÇ

Günümüzde Orta Asya coğrafyasına istikrar ve düzenin yerleşmesi çok zor görünmektedir. Özellikle ABD harekâtının yapısından kaynaklanan hareketlenme kuzeyde bulunan toprakları daha kıymetli hale

² Örneğin Putin Şubat 2007'de Münih'teki NATO güvenlik konferansında; tek kutuplu dünya nedir. Bunu ne kadar süslerseniz süsleyin netice itibarıyla tek tip durum, tek tip erk, tek güç merkezi, tek efendi anlamına gelir. Tek egemenin, tek efendinin olduğu bir dünya onu elinde bulunduranlar için de ölümcüldür. Açıklamasıyla ABD'nin tek merkezli gücüne karşı olduğunu açıkça ortaya koymuştur.

getirdiği düşünüldüğünde yakın gelecekte de benzer devrimlerin baş göstereceği ve Kırgızistan'da birçok acıların yaşanacağı kaçınılmaz gözükmektedir. Bu nedenle başta Kırgızistan olmak üzere diğer Türk devletlerinin her alanda yenileşmeye ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

1990 yılından itibaren Kırgızistan jeopolitiği her yönü ile ortaya konulduğunda Orta Asya'nın en kritik coğrafyasına ve coğrafî olarak da her türlü planlamada dikkate alınması gereken bir yapıya sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir bölgede var olabilmek için nüfus olarak daha homojen ve kalabalık olmanın gerekliliği kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra güçlü bir ekonomiye ihtiyaç olduğu su götürmez durumdadır. Güçlü ekonomi için yer altı ve yer üstü zenginlikler önem taşıırken bu kaynakların işletilmesi için de küresel güçler ile işbirliğine ihtiyaç vardır. Küresel güçlerin sermayesinin bu topraklara girmesi için de olmazsa olmaz esas, istikrardır. Fakat bu nitelikler Kırgızistan'da henüz mevcut değildir. Bu nedenle yeni yönetimin öncelikle halkla bütünleşerek toplumsal istikrarı yakalamaya ihtiyacı vardır. Ekonomi kapsamında özellikle Sanghay İşbirliği Örgütü vasıtası ile ekonomik girişimlerde bulunması ve ülkeye mali kazanç getirecek uluslar arası projeler geliştirmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra en büyük güvenlik açığı Fergana Vadisi'ndedir. Bu nedenle üç ülkeyi de ilgilendiren bu bölgede güvenliğin sağlanması, başta Kırgızistan olmak üzere bütün Orta Asya devletlerini yakından ilgilendirmektedir.

Dolayısıyla Fergana Vadisi'nde Taşkent Güvenlik Örgütünün üye devletleri vasıtasıyla bu örgütün bir alt biriminin aktif olarak konuşlandırılmasının ve kaçakçılık, sınır kontrolü, şehirler arası emniyet, yol kontrolleri, hava gözetleme sistemlerinin faaliyete geçirilmesi gibi alanlarda çok kapsamlı görevler yaptırılmalıdır.

Ekonomik girişimlerden askeri faaliyetlere kadar geniş bir alanda Türkiye ile koordinasyonda bulunulması ve her türlü desteğin alınmasına ihtiyaç vardır. Özellikle dil ve kültürel olarak anlaşılabilirlik kapsamında hiçbir sorun olmayan ve Batıyla geniş ölçekte entegre olmuş durumdaki Türkiye'nin bu alanlarda vereceği destek, kesinlikle Kırgızistan'ın Batıya ve dünyaya açılmasına büyük bir fayda sağlayacağı şüphesizdir.

Ayrıca her ne kadar diğer Orta Asya devletleri kadar petrol ve doğal gaz gibi kıymetli yer altı zenginliklerine sahip olunmasa da bu kaynakların doğuya ve güneye aktarılmasındaki en uygun güzergâhın kilit konumuna sahip olması nedeniyle Kırgız yönetiminin bu alanda çalışmalar geliştirmesi ve kendi topraklarından geçecek güzergâhların yapımından emniyetinin sağlanmasına kadar pek çok kolaylıkları sunması önemli bir gelir kaynağına kavuşması anlamına gelmektedir. Şunu da

TÜBAR-XXXV / 2014-Bahar / Kırgız Jeopolitiğindeki Değişen Parametreler

unutmamak gerekir ki Kırgızistan petrol ve doğalgaz bakımından yoksul olsa bile Orta Asya'nın en büyük kömür rezervlerine sahiptir. Fakat bu maden henüz istenilen verimlilikte kullanılamamaktadır. Bu alanda Türkiye ile yürütülecek çalışmalar bu madenin verimli ve kazançlı olarak üretilmesine ve kullanılmasına imkân tanıyacaktır.

Bunun yanı sıra nüfusunun ihtiyacının çok üstünde sahip olduğu tatlı su kaynakları da günümüzde ve gelecekte önemli bir gelir kaynağı durumundadır. Tatlı suya en çok ihtiyaç duyan ve topraklarının büyük bölümünün çöl ile kaplı olan iki ülke yani Çin ve Kazakistan su ticaretine sıcak bakacak iki ülke durumundadır. Ayrıca su ve kömür zengini olan Kırgızistan'ın jeotermal ve hidrotermal enerjiyi kullanabilecek alt yapıyı oluşturması durumunda enerjiyi satması, yabancı sermayeyi çekebilmek için kolaylıklar sağlamada kullanabilmesi için önem taşımaktadır.

Bütün bunlardan çıkarılacak iki önemli sonuç vardır. Bunlardan ilki Kırgızistan jeopolitiği küresel olsun bölgesel olsun her türlü büyüklükteki güç merkezi için çok önem taşımaktadır. Ayrıca değişen konjonktür de göz önüne alındığında artık günümüzde istikrarsız bir Kırgızistan terör ve küresel kaçakçılık örgütleri için de çok önem taşımaktadır. İkincisi ise Kırgızistan'ın şu anki durumu ile her beş yılda bir isyanlar ve yönetim değişimleri görmesi kaçınılmazdır. Yeni yönetim demek ödün vermek ve istikrarsızlığa devam etmek anlamına gelmektedir. Bu nedenle ivedilikle alınacak en önemli tedbir, diğer devletlerle gerekli ortak çalışmalar başlatılarak sınır güvenliğinden devlet yönetimine, askeri alandan ekonomik güçlenmeye kadar geniş bir arka planda istikrarın sağlanması olmalıdır.

KAYNAKÇA

- ANDERSON, Benedic (2007), *Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, Metis Yayınları, İstanbul.
- ANDICAN, A. Ahad (2003), *Cedidizmden Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul.
- BİRSEL, Haktan (2005), *Gizli Çember ve Özbekistan*, IQ Yayınları, İstanbul.
- BİRSEL, Haktan (2006), *Eski Dünyanın Karanlık Yüzü, Orta Asya Jeopolitiği*, IQ Yayınları, İstanbul.
- BİRSEL, Haktan (2007), *Tehdit*, IQ Yayınları, İstanbul.
- BULARD, Martine (2009), "Comlicide Avec Les Republiques d'Asie Centrale", *Le Monde Diplomatique*, August, s. 1-4

- CAGNAT, Rene (2010), “Voyage Au Couere Des Empire. Crimé, Caucase, Asie Centrale”, *Le Monde Diplomatique*, Avril, 1-2
- CHETERIAN, Vincent (2003), “L’asie Centrale, Base Arriere Americanie”, *Le Monde Diplomatique*, Fevrier, s. 3-5.
- CHETERIAN, Vickent (2010), “Kirghizstan Menace Sur La Stabilité De L’Asie Centrale”, *Le Monde Diplomatique*, Juin, s. 3-5.
- CORNEL, Swante E., “Kafkaslar ve Orta Asya’da Jeopolitik ve Stratejik Ortaklıklar”,
https://kafkas.org.tr/perspektif/kafkaslar_ve_ortaasyada_ortakliklar_.htm,
[Erş. Trh. 17, Aralık, 2013.]
- DEMİR, A. Faik (2003), “Orta Asya Cumhuriyetlerinde İslam ve Etnisite”, *Orta Asya’nın Sosyo-Kültürel Sorunları*, Der. Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- DUGIN, Aleksandr (2003), *Rus Jeopolitiği, Avrasyacı Yaklaşım*, Küre Yayınları, İstanbul.
- EFEGİL, Ertan (2004), *Yakın Dönem Güç Mücadelesi Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- FARLEY, John E. (2000), *Majority And Minority Relation*, Fourt Edition, New Jarsey.
- GENTE, Regis (2006), “Du Caucase a L’Asie Centrale, Grande Jeu, Autour Du Petrole et du Gaz, le Monde Diplomatique, Juin, s. 2-6.
- HABLEMİTOĞLU, Necip (2004), “Gaspralı İsmail Bey: Dilde Birlik ve Türklük Bilinci”, *Küreselleşen Dünya ve Türk Kimliği*, Der. Mehmet Aça, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- KARA, Hasan (2008), “Orta Asya Ülkelerindeki Etnik Yapının Bölge Güvenliğine Etkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt. VI, S. 1, s. 101-109.
- KARAKOÇ, Ercan (2004), *Atatürk’ün Dış Türkler Politikası*, IQ Yayınları, İstanbul.
- KIRIYEV, Nikolay (2004), “Avrasyacılık, Türkiye ve Rusya’da Yaklaşım Farklılığı”, *Yakın Dönem Güç Mücadelesi Işığında Orta Asya Gerçeği*, Der. Ertan Efegil, Gündoğan Yayınları, İstanbul.
- KLEVEMAN, Lutz (2004), *Yeni Büyük Oyun, Orta Asya’da Kan ve Petrol*, Everest Yayınları, İstanbul.
- KONA, Gamze Güngörmüş (2004), *Orta Doğu, Orta Asya ve Kesişen Yollar*, IQ Yayınları, İstanbul.
- PURTAŞ, Fırat (2005), *Rusya Federasyonu Ekseninde Bağımsız Devletler Topluluğu*, Platin Yayınları, Ankara.

- TÜBAR-XXXV / 2014-Bahar / Kırgız Jeopolitiğindeki Değişen Parametreler
- RAŞİD, Ahmed (2006), *Orta Asya'nın Dirilişi, İslam mı, Milliyetçilik mi*, Cep Yayınları, İstanbul.
- RAŞİD, Ahmed (Kasım 2001), *Taliban, İslamiyet, Petrol ve Orta Asya'da Yeni Büyük Oyun*, Everest Yayınları, İstanbul.
- RAUX, J. Paul (2001), *Orta Asya Tarih ve Uygarlık*, Kabala Yayınları, İstanbul.
- ROY, Oliver (2001), *Yeni Orta Asya Ya da Ulusların İmal Edilişi*, Metis Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Anthony D. (2004), *Milli Kimlik*, Çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul.
- SMITH, Anthony D. (2002), *Ulusların Etnik Kökenleri*, Çev. Bahadır Sina Şener, Dost Yayınları, Ankara.
- ÜLKÜ, İrfan (2002), *Moskova'yla İslam Arasında Orta Asya*, Kum Saati Yayınları, İstanbul.
- YAPICI, Utku (2004), *Küresel Süreçte Orta Asya ve Kafkasya*, IQ Yayınları, İstanbul.